

היתר עגונות בעקבי הפיגוע במגדלי התאומים בארה"ב

הרב יונה ש"י ריס

אב"ד דמועצת הרבנים דשיקאגא,
וראש ישיבה ישיבת יצחק אלחנן

הקדמה

א. לפני עשרים ושלוש שנים בתאריך כ"ג אלול תשס"א, יום אחת עשרה לחודש ספטמבר בשנת 2001 למנינם, ביום ששגור בפי כל בכינוי "9-11", נזדעזעה כל העולם מפיגוע הנורא שאירעה כשמחבלים הארורים חטפו שני מטוסים בארצות הברית והיטו אותם בכיוון שני מגדלי התאומים הגדולים בעיר ניו יארק, והתנגש המטוס הראשון במגדל הצפוני ואח"כ התנגש המטוס השני במגדל הדרומי, והתפוצצו המטוסים בדלק, וגרמו לנפילת הבנינים הגבוהים האלו ולהריגת שלשת אלפי איש רח"ל. ומיד לאחר ההתקפה הנוראה הזאת השתנה העולם ממצבו הקודם והוסיפו השלטונות כוחות ביטחון בכל נמל תעופה בעולם ובהרבה מקומות אחרים. ובאמת כל מה שראינו עכשיו במאורעות המדהמות של אטקאבר 7 בשנה שעברה הוא דבר הנמשך במדה מסוימת ממה שקרה בזמן ההוא, ודומה למה שעמלק קפץ לתוך אמבטי רותחת כדי לקרר את המים להראות מקום לאחרים להילחם עם ישראל (כדאיתא ברש"י דברים כה, יח), וכמו"כ המחבלים של שנת תשס"א סללו את הדרך למחבלים של אקטאבר 7 לעשות כמותם ולהרוג אלפי אנשים ונשים וזקנים וטף חפשים מפשע, ולפרסם את מעשיהם המתועבים בדרך של עליצות ונצחון. וה' ימח שמם וזכרונם של המחבלים וינקום דמם של הנהרגים הקדושים.

בזמן האסון של 9-11, כהנתי כמנהל בבית דין דאמריקה בניו יארק. לאחר ימים מועטים נתברר שהיו כמה יהודים נשואים שהיו מן הנעדרים לאחר התפוצצות מגדלי התאומים. והי' מוטל עלינו כבית הדין הגדול בעיר ניו יארק לטפל במקרים האלו של עגונה בעקבות הפיגוע במגדלי התאומים. והנה לדאבונו הרבה מן הנהרגים נשרפו על ידי הדלק מהתנגשות המטוסים במגדלי התאומים או נתרסקו איבריהם על ידי נפילה ממקומות גבוהים או מן מפולת הבנין עליהם, והי' חשש גדול שתהייה נשיהם עגונות אם לא הי' אפשר לזהות

את בעליהם ע"י סימנים מובהקים או לקבל עדות מועילה על מיתתם. ולמרות שכבר היינו מורגלים לעסוק בשאלות של עגונות שבעליהם היו חיים ובריאים אלא שסירבו לתת גיטין לנשיהם, לא היינו מורגלים בכלל לעסוק במקרים כאלו של עגונות קלאסיות המתוארות בסוגיות בסוף מסכת יבמות (עיין דף קכא, א) שבעליהם נאבדו בלי סימנים ועדיות על מיתתם. וישבנו בכובד ראש ללמוד ולהבהיר את הסוגיות המסובכות האלו בהלכה, ובפרט את כך הכללים והדינים המופיעים בשו"ע אבן העזר סי' יז ובמפרשי השו"ע, ובהמון תשובות שהובאו בענין זה בשני הכרכים של אוצר הפוסקים שהוקדשו לבירור סימן זה.

כללי גביית עדות במקרים של עגונה

ב. ובענינים האלו, יש כלל גדול שאמרו חז"ל, "משום עגונה אקילו בה רבנן" (עיין יבמות פח, א ועוד מקומות בש"ס). ומ"מ ביאר הערוך השלחן (אה"ע סי' יז סעי' יט-כ) דכלל זה שייך דוקא ל"סוף עדות", רצונו לומר לענין מי הוא המעיד, שמקילין לקבל עדות מפי עד אחד ואפילו מאשה וקרוב ועבד ושפחה ועד מפי עד ואפילו מאשת המת בעצמה (ע"ש ס"ק כח), אבל לענין "תחילת עדות", רצונו לומר גוף ענין מיתתו, צריך עדות ברורה שע"פ המאורעות שארעו אין ספק שהבעל מת. ומפני כן, לא מספיק לסמוך על רוב, כגון במקרה שעד אחד ראה שאדם נפל לתוך מים שאין להם סוף, שמסביר הגמ' (יבמות קכא, א) שאין להתיר אשה מתוך עדות זו אע"פ שע"פ רוב הבעל מת, מפני שיתכן שהבעל נלקח ע"י גלים למקום רחוק מעיני העד. ורק אם העיד העד שנפל הבעל לתוך מים שיש להם סוף ושהה כדי שתצא נפשו שהי' רואה העד אם עלה האיש מן המים, אפשר לסמוך על עדות כזו שמת הבעל ומותרת האשה להנשא. וכן כעין זה איתא בגמ' (יבמות קכא, ב) שאם עד ראה שנפל האיש לתוך כבשן האש סומכין על העדות שמת הבעל מפני שא"א ע"פ טבע לעלות מכבשן האש, אבל אפילו בענין זה, כתב המגיד משנה בשם הרשב"א (הובא בבאר היטב אה"ע סי' יז ס"ק צה) שדוקא בכבשן האש עמוק, שאם לא כן, אפשר לפעמים ע"פ טבע לעלות ממנו.

אבל אם העד מעיד שנפל הבעל לכבשן האש עמוק שאי אפשר לעלות

ממנו אלא על ידי נס, מתירין את האשה להנישא. ואע"פ שלפי הירושלמי יש לחשוש לנס כמו שקרה לחנני' מישאל ועזרי', כבר כתבו התוס' (יבמות קכא, ב ד"ה אין מזכירין) ע"פ הגמ' שכדי להתיר עגונה אין חוששין שמא נעשה לבעל נס. אלא אע"פ שבודאי מצפים לנס, אין צורך לחשוש שהבעל ניצול ע"י נס אם ע"י חשש זה תישאר האשה עגונה.

והטעם שמקילין משום עגונה לקבל עדות אפילו מאשת המת, וכ"ש מנשים אחרות אע"פ שפסולות מעדות מן התורה, וכן אפילו מן אינם יהודים שמסיחים לפי תומם, הוא על פי שני נימוקים (עיין ערוך השולחן אה"ע סי' יז ס"ק כא-כג): (א) דהוי מילתא דעבידי לגלויי דלא משקרי אינשי, (ב) ואשה דייקא ומינסבה. וברור שהאשה תבדוק יפה בעצמה לפני שתמסוך על היתר להינשא מפני שיודעת שהחמרת עלי' בסופה, שאם יתגלה שבעלה עדיין בחיים, צריכה היא להתגרש גם מבעלה השני וגם מבעלה הראשון וילדי' מאלו ואלו יהיו ממזרים (עיין אה"ע סי' יז סע' נו).

התייחסות לטרגדי' ע"פ כללי הלכה

ג. וזאת לפנים בישראל כשהיתה טרגדי' גדולה חיפשו הפוסקים לדרכים לפתור בעיות של עגונה ע"פ כללי מסורתנו בגמ' ובפוסקים בענינים האלו. ולמשל, אחרי מלחמת עולם השני', כשנהרגו ששת מיליון יהודים בשואה על ידי הנאצים ימח שמם וזכרונם, פסק הרה"ג רב משה פיינשטיין זצ"ל (אגרות משה אה"ע חלק א, סי' מג) שיש מקום להקל להתיר אשה אם ידוע שהי' בעלה בתוך מחנות המיתה כמו אשוויץ וכדומה אע"פ שיש לבעל דין לטעון שלא ברור שמת אלא שרובם למיתה, והנה זה כמים שאין להם סוף שלא מתירין אשה ע"פ עדות כזה. אלא שהגמ' אומרת (יבמות קכא, א) במים שאין להם סוף "דיעבד אין לכתחלה לא", ואם נשאת לא תצא (שם קכא, ב) דהוי רק איסור דרבנן, וא"כ יש לומר שכמו שלא גזרו בדיעבד להוציא את האשה מבעלה שני, כן יש מקום לתקן כשרוב גדול של יהודי אירופה שהיו נמצאים במחנות המיתה מתו, שלא לגזור אפילו לכתחלה באופן זה. וכן פסק הרב משה בתשובתו להקל במקום כזה שמדובר לא ביחיד אלא ברבים במקום שהי' רוב גדול למיתה.

וכן הרה"ג רב גדלי' דוב שווארץ זצ"ל שכיחן בזמן 11-9 כאב"ד של הבית דין דאמריקה כתב (בתשובתו בקובץ הדרום כרך עב-עג, אלול תשס"ב, ע' סג-עב) שלא הי' מעשה כזה במשך כל הדורות שהיו בנינים גבוהים כל כך שהתמוטטו, ונפלו אלפי אנשים "באסון הנורא הזה יותר משמנים קומות", וא"כ הי' לנו להתייחס לזה גם כן באופן מיוחד, ע"פ כללי ההוראה של גדולי הפוסקים. ובפרט הי' ברור שאע"פ שנחלקו הפוסקים הקודמים בענין אם יש לסמוך על עדות של נפילה ממקום גבוה, הי' ברור שאם הי' ידוע שמי שהוא נפל ממקום גבוה של יותר משמנים קומות, אין שום מקום להסתפק (והביא כעין זה משו"ת קהלת יעקב מהגאון משכנות יעקב אה"ע סי' ט בשם הגר"ח מוואלאזין), והרי נפילה כזה הוא ג"כ בגדר מים שיש להם סוף או מי שנפל לתוך כבשן האש.

וכן כתב הגאון הרב עובדי' יוסף בתשובתו שכתב לנו (נדפס בשו"ת יביע אומר ח"י אה"ע סי' יח), "הנה נראה שהנידון שלנו עדיף מאשר תרי רובי להיתרא, רוב אחד פשוט שבמקרה זה, שאין לו אח ורע כמעט בכל הדורות שקדמו לנו, בהתפוצצות המטוס על יושביו בתוך המגדל, והתבערה האיומה שנגרמה בכך עם חמשים טון של דלק שבבטן המטוס, שהתפשטה מיד בכל רוחב המגדל, עד שלא השאירה מפלט לכל הנמצאים בקומות העליונות של המגדל, והסברא נותנת שכולם נלכדו בתוך התבערה באין להם מוצא להמלט, וגם לאחר שהתמוטט המגדל לגמרי, ונקברו תחתיו, בודאי שכולם נספו, ודמי להא דקי"ל (יבמות קכא, ב) נפל לתוך כבשן האש מעידים עליו שמת".

קביעת בתי דין לפתרון בעיית העגונות

ד. ובימים הראשונים שעסקנו בענינים אלו והתחלנו לקבוע פגישות עם נשי וחברי הנעדרים ולגבות עדות בפני ביה"ד, הוזמנתי לפגישה משרד של הוועד ליחסי קהילות יהודיות בניו יארק. היושב ראש של הוועד הזמין לפגישה זאת את מנהיגי הצבור היהודי מזרמים שונים, ובקש מן המנכ"ל של הסתדרות הרבנים דאמריקה הרב ישראל מרדכי דווארקין ז"ל שהוא ישתתף בפגישה. והרב דווארקין ז"ל שעבד ליד המשרד של הבית דין דאמריקה שהיא קשורה להסתדרות הרבנים דאמריקה (ואפילו השם של בית דין דאמריקה הוא קיצור

שם לבית דין דהסתדרות הרבנים דאמריקה) בקש ממני שאבוא עמו אל הפגישה, ושמעתי לדבריו.

ובפגישה הזאת היושב ראש של הוועד ליחסי קהילות יהודיות הציע שהבית דין דאמריקה, שהוא הבית דין הארטודקסי, יפתור בעיות של עגונות בקהילת הארטודקסי, והבית דין שהי' קיים אז מזרם הקנסרביטיבי יטפל בבעיות של עגונות בקהילת הקנסרביטיבי. ואני הצעיר העזתי לדבר ואמרתי שהבית דין שלנו שייך לכל כלל ישראל, וכל אדם בישראל יכול לפנות אלינו, וכמו שסידרנו גיטין בכל יום לכל בית ישראל בין אם היו דתיים או לא דתיים, כך היינו מוכנים לטפל בכל התיקים של העגונות מ11-9, בין במחנה הארטודקסי בין במחנה הקנסרביטיבי ובין בכל מחנות האחרות. וכך הוה בעזה"י, שהכל פנו אלינו (או לבתי דין דתיים אחרים כמו שיתבאר), ואף אחד לא הלך לבית דין הקנסרביטיבי שכל אחד שהי' מעוניין לפתרון בבית דין רצה שהכל ייעשה כפי מסורת תורתנו הקדושה ע"פ מקורות חז"ל הנאמנים. ועד היום קיימתי כמשמרת לדורות את הרשימות הארוכות שעדכנתי מיום ליום עם כל המידע ביחס לכל המקרים של העגונות שבאו לפנינו.

ונוסף לרוב המקרים של העגונות מהתמוטטות מגדלי התאומים שנדונו בפרט ע"י בית דין דאמריקה, היו גם כן בתי דין אחרים שעסקו בנידונים בודדים. הי' נידון אחד שהובא בקונטרס לחם ענ"י מהגאון הרב יחזקאל רוטה זצ"ל, ונידון אחד שבא לפני הב"ד דליקוואוד (תחת ראשות הגאון הרב אליהו לוי שליט"א) שמתואר בקובץ ישורון כרכים יא-יב, וכן נכתבו שתי תשובות בקובץ אור ישראל, כרך כז, בנוגע לשני מקרים שבאו לפני הדיין מבעל"ז (ואחד הנידונים הי' בנוגע למקרה המפורסם של מר שמעון ביגעלאייזען הי"ד שהי' מדבר על הטלפון עם אשתו עד הרגע שנפל הבנין הדרומי).

זיהוי מתים ע"י ד.ג.א.

ה. אבל הי' עוד נקודה חשובה שעלתה על השולחן בפגישה הזאת. המנהלים של הוועד ליחסי קהילות יהודיות הביאו את דר. יעקב לעווינסאן שהוא הי' מומחה בענין זיהוי חללים בארץ לדבר אלינו על דבר חדש וזה הי' בענין השאלה

אם אפשר להשתמש בד.ג.א. כדי לזהות חללים. הנה ד.ג.א. של אדם הוא דבר שאינו נראה לעינים אלא שהוא קוד גנטי הנמצא בתאים של גוף האדם שמיוחד לכל אדם פרטי, ואין לשני יהודים אותו הד.ג.א. אא"כ הם תאומים זהים. ועלתה שאלה אם אפשר לסמוך על ד.ג.א. כסימן לזהות אדם כדי להתיר את אשתו מבכלי העיגון.

להלכה, מבואר מסוגיות הגמ' ומפוסקים שיש שלשה מיני סימנים (עיין בהגהות מרדכי ב"מ סוף אות תכז, וכסף משנה הל' גירושין פרק יג, הלכה כא, ופרי מגדים יו"ד כלל סימנים וטביעת עין ד"ה דע דשלשה סימנים): (א) סימן גרוע כמו צבע מכנסיים של אדם, או במה שאדם הוא ארוך או גוץ, שאינו מועיל לכלום, (ב) סימן בינוני (לפעמים זה נקרא סימן מובהק), כגון רושם מיוחד על חפץ מסוים, שסומכים על זה כדי להשיב אבידה, אבל לא להתיר אשה, כגון אם מעידים על אדם שהי' לו שומה מאחורי אזנו אין סומכים על זה מפני שיתכן שיש לאחרים שומה באותו מקום, (ג) וסימן מובהק (לפעמים זה נקרא סימן מובהק ביותר), כמו להכיר גט אשה ע"י מה שיודעים שהי' נקב בצד אות פלוני (עיין בבא מציעא כח, א), ואם דבר נחשב לסימן מובהק (או מה שקצת פוסקים קוראים סימן מובהק ביותר), אפשר לסמוך עליו אפילו לזהות את האדם כמת כדי להתיר אשתו להינשא (שו"ע אה"ע סי' יז, סע' כד).

ולפי המשאת בנימין (סי' סג), כדי שדבר ייחשב לסימן מובהק, צריך להיות שלא יהי' יותר מאחד מאלף בני אדם או אלפים בני אדם שיש להם אותו סימן, וע"פ זה הפוסקים החליטו (עיין בשו"ת יביע אומר חלק ו אה"ע סי' ג, אות כ, וס' דרכי חסד, פרק ו, סע' כה והערה פז) שיש לסמוך על טביעת אצבעות או על צילומי שיניים בענין זה שאין לשני בני אדם מתוך אלף או אלפים אותו סימן של טביעת אצבעות או צילומי שיניים. ובכנס שהתקיים בישיבת רבנו יצחק אלחנן בניו יארק כמה שבועות לאחר 11-9, שמעתי ממו"ר הרה"ג הרב צבי שכטר שליט"א שהכל תלוי בכמה אנשים היו במקום שהנידון נעדר, ואם נעדרו שלשת אלפים איש לאחר התמוטטות מגדלי התאומים, צריך שסימן מסוים לא יהי' נמצא ביותר מאחד משלשת אלפי איש כדי לסמוך עליו כסימן מובהק.

ובתוך רקע של שאלה זו, הביא דר. לעווינסאן עמו תשובה מאת בית הוראה

של הרה"ג הרב שמואל וואזנר זצ"ל (הודפס בקובץ ישורון כרך יב, ע' תקלג – תקלה, ונרשם ע"י הג"ר משה שאול קליין שליט"א) ובו פסק הרב וואזנר ובית דינו שיש לסמוך על ד.ג.א. מאדם כקרוב לסימן מובהק לזהות אדם כדי להתיר אשתו אם יש "רגלים לדבר וצדדים נוספים ע"פ הלכה". ועוד כתב שאם הדוגמא של ד.ג.א. שמדמים למה שנמצא בריסוקי איברים במקום האסון אינו בא מהחלל עצמו, אלא מהוריו או צאצאיו, אין זה נחשב כיותר מסימן בינוני ואין לסמוך עליו להתיר אשה. ואם יש לצרף את סימן זו עם סימנים אחרים תלוי במח' הפוסקים אם אפשר להסתמך על צירוף סימנים בינונים או אם אפשר רק לסמוך על סימן מובהק (עיין ברמ"א אה"ע סי' יז סע' כד, ובפ"ת שם ס"ק קו). והי' מעניין לנו שלא פסק הרב וואזנר דיש לסמוך בהחלט על ד.ג.א. מריסוקי איברים כסימן מובהק אפילו בהשוואה לד.ג.א. מהנעדר בעצמו (כגון מנברשת שיניים שלו) בלי ראיות אחרות. אבל מאידך גיסא, כתוצאה מזה, פסק הרב וואזנר ז"ל ג"כ שאין לפסול אדם כממזר על סמך ד.ג.א. וי"ל דהא תליא דאם אין הד.ג.א. חנשב לסימן מובהק בשום אופן בלי עוד ראיות, מובן שפיר למה אין לפסול אדם על ידי כך.

ומכל מקום הפוסקים שקדו הרבה בעת ההיא להבין יותר את חכמת הטבע של הד.ג.א. ופקפקו קצת אם להחשיב את זה כסימן בכלל ע"פ הלכה. הרי הסימנים שנדברו עליהם בגמ' (עיין יבמות קכ, ב) הם סימני הגוף כמו ארוך וגוץ שהוא סימן גרוע או שהי' שומה בגוף אדם שהוא סימן בינוני, או אבר מיותר שנחשב כסימן מובהק (כדאיתא ברמ"א שם), אבל לא דברו חז"ל על סימנים שאינם נראים לעינים, וא"כ לא הי' ברור אם יש לסמוך על דבר כזה בכלל. וכן הסתפקנו אפילו אם נאמר שסימן לא צריך להיות דבר הנראה לעינים, אם הוא דבר כד.ג.א. שהכל תלוי בקוד גנטי, ז"א בסדר של כמה זוגות בסיסים המחוברים ביחד, ולמדנו שש לכל אדם אותם ארבע נוקלאוטידים שמהם נובעים הזוגות בסיסים, ומה ששונה מאדם אחד לאדם שני הוא רק בסדר הארוך בצורה של סליל כפול של הד.ג.א., יש לחקור שאולי אין זה סימן מובהק מיוחד אלא צירוף של כמה סימנים בינוניים שנחלקו הפוסקים אם אפשר להחשיב את זה כסימן מובהק כנ"ל. ובתשובה מבית הוראה של הרב וואזנר הנ"ל לא ביררו את היסודות

והמקורות לפסקיו, אבל יתכן שרב וואזנר וסייעתו לקחו את השיקולים הנ"ל בחשבון ומזה הטעם החליט דאע"ג שיש לסמוך על ד.ג.א. כדבר הקרוב לסימן מובהק, אין זה סימן מובהק כשלעצמו.

וכמה חדשים לאחר הפיגוע, קבענו פגישה בעיר ניו יארק קרוב למקום של מחלקת משרד הבריאות דעיר ניו יארק בנוכחות כמה דיינים מבית דין דאמריקה ומכולל חושן משפט ואבן העזר של ישיבת ליקוואוד (תחת ראשות הגאון הרב אליהו לויין שליט"א) לדבר עם מזומחה בשם דר. האוארד באום ממשרד הבריאות כדי ללמוד ממנו הפרטים בענין זיהוי אנשים ע"י ד.ג.א. והמזומחה הנ"ל תיאר בפרוטפרוט מדויק איך שהם בוחנים את הדוגמאות כמה פעמים כדי להימנע מטעויות ואיך שהם נזהרים מהחלפת תיקים וכדומה. וגם הוא הסביר לנו איך שברוב המקרים כשהם עושים התאמה בין ד.ג.א. שלקחו מן מברשת שיניים או מברשת שער או התער של האיש הנעדר לבין חלקי הגוף שנמצאו במקום האסון, הם קובעים ע"פ חכמת ההסתברות שאין עוד אחד מביליון או טריליון אינשי עם אותו סדר ד.ג.א. של האדם הזה שזיהו אותו. ועוד התברר משיחתנו עם דר. באום הנ"ל שאפילו אם הדוגמא של ד.ג.א. לא בא מן הנעדר בעצמו אלא מהוריו או מצאצאיו בדרך כלל יש הסתברות שלא יהי' אחד מכמה מאות מיליון אנשים עם אותו ד.ג.א., ועל פי זה באנו למסקנא שאין כ"כ מקום לחלק כ"כ בין ד.ג.א. של האדם בעצמו לבין ד.ג.א. של הוריו או צאצאיו אם הי' ידוע שלא היו עוד הורים או בנים כמותו מאותם בני אדם שג"כ נעדרו במקום האסון.

וכל הדין הזה הי' חשוב מאד כשטיפלנו בתיקים של העגונות מ'9-11, שהיו כמה מקרים שהי' צורך לסמוך בחלק קטן או בחלק גדול על זיהוי חללים ע"י ד.ג.א. (וכמו שיתבאר) אבל בכל מקרה היו ג"כ אומדנות טובות שהי' אפשר להוסיף בחשבון ביחד עם הד.ג.א. והצלחנו בעזה"י לפתור כל תיק על פי התנאים והגדרים של הרב וואזנר ז"ל שבכל המקרים היו בנוסף לזיהוי ע"י ד.ג.א. גם "רגלים לדברים וצדדים נוספים".

ובמשך הזמן התייחסנו לשאלה איך אפשר לסמוך על ד.ג.א. ולא חוששין שאינו נראה לעינים או שאינו יותר מצירוף כמה סימנים בינונים שלפי הרמ"א (אה"ע סי' יז סע' כד) אין לסמוך על זה. בחילוף מכתביו עם הרב מרדכי וויליג

שליט"א, חידש הרה"ג הרב זלמן נחמיי' גולדברג זצ"ל (קובץ קול צבי, חוברת ד, שנת תשס"ב, ע' 27-24) שרואין מסוגיות הגמ' שבנוסף למה שסומכים על סימן מובהק ג"כ סומכים על טביעת עין, שברוב פעמים מה שאנחנו מכירים אדם אינו תלוי בסימנים לדעת את גובה עיניו או אורך שפתיו וכדומה, אלא שכאשר מסתכלים אליו מכירים שזה פרצוף פניו, שאין פרצופיהן של שני בני אדם שוות. וכתב הערוך השלחן (שם ס"ק קסה) שזיהוי ע"י טביעת עין יותר חזק אפילו מזיהוי ע"י סימנים מובהקים, שלפי הגמ' (חולין צו, א) אין סומכים על סימן מובהק כדי לחייב את האדם מיתה אבל כן סומכים על טביעת עין להעיד שזה האיש הרג את הנפש ולחייב אותו מיתה (אולם בפרי מגדים הנ"ל כתב שפירוש סימן מובהק בסוגיא שם הוא סימן בינוני, אבל לעולם סימן מובהק ביותר אינו נחשב לפחות מטביעת עין). וכתב הרב זלמן נחמיי' ז"ל שגם ד.נ.א. הוי בגדר טביעת עין דאמרינן שכמו שלכל אחד יש פרצוף מיוחד כמו"כ יש לכל אחד ד.נ.א. בתאים שלו שהוא מיוחד לאיש הזה.

ופוסקים אחרים כתבו עוד שאין לחשוש על מה שלא נראה בעינים שאין שום הגבלה כזו לקביעת סימן מובהק, אלא כל דבר שנמצא בפחות מאחד מאלף אנשים או אלפים אנשים (ואולי במקרה הזה יש צורך שיהי' דבר הנמצא בפחות מג' אלפי אנשים כנ"ל) נחשב לסימן מובהק. אלא שדנו בנקודה השני' שהבאנו לעיל למה לא נחשב הד.נ.א. רק כצירוף הרבה סימנים בינונים (שלפי הרמ"א הנ"ל אינם מצטרפים) במה שיש לכל אחד אותם ארבע נולקאודיטים בתוך התאים שבגוף והשינוי בין אדם לאדם הוי רק בסדר הארוך של הזוגות הבסיסים הנובעים מן הנוקלאודיטים. וחידש הרה"ג הרב אליהו לוי' שליט"א (קובץ ישורון, כרך יב, שנת תשס"ג, עמוד' תקג-תקד) שיי"ל באמת שהסימן אינו צירוף הנוקלאודיטין או הזוגות הבסיסים אלא הסדר גופא הוא הסימן, ומכיון שכל סדר שונה מאדם לאדם, זה נחשב לסימן מובהק.

ובדרך דומה, כתב הרה"ג הרב מנחם מענדל סנדרוביץ (שו"ת עצי בשמים, אה"ע סי' טז) שכבר הובא על ידי הפוסקים הקודמים שבמקום שיש כמה שינויים באבר אחד, כגון שן שהוא שבור ובולט ושחור, או עין שתומה שיצא מן העין פצע וצלקת, שהחשיבו את זה לסימן מובהק, ורק הי' מחלוקת לגבי שני

דברים נפרדים כמו שומה במקום אחד ועוד שומה במקום שני שבגוף אם אפשר לצרף כמה סימנים בינונים כאלה. ולכן בענין ד.ג.א שכל הזוגות הבסיסים בסדר הד.ג.א. נמצאו ביחד בתוך סדר אחד של הד.ג.א. כולי עלמא יודו שזה נחשב לסימן מובהק.

ולפי שיטות אלו אין צורך אפילו לסמוך על עוד אומדנות אם יש זיהוי ע"י ד.ג.א. בלבד. וגם הדגיש הרב סנדרוביץ בתשובתו (שם, ע' נה) שיש לתמוה על מה שחילק הג' הרב וואזנר בין התאמה לדוגמא מהנעדר עצמו לבין התאמה לדוגמא מהוריו או צאצאיו כנ"ל, ש"בין כך ובין כך על פי הסטטיסטיקה יש הרבה והרבה יותר מן הצורך לחשבו לסימן מובהק". ובאמת כשכתבו הפוסקים את דעתם בענין זה לאחר שחקרו ודרשו בחכמות בדיקת הד.ג.א., כמעט כולם לא התייחסו לחילוק זה שהופיע בתשובת הרב וואזנר הנ"ל. אבל כנראה שגם הרב וואזנר ז"ל צפה שיהיו שינוים ושיפורים בענין בדיקה זו לעתיד, ועל כן הורה שמה שכתב הי' "באופן כללי מאוד", וסוף דבר ש"כל נושא חייב להיות נידון לגופו של ענין ע"י ב"ד מוסמך".

אולם יש לשאול בדרך כלל האם מספיק לסמוך על זיהוי חלקי הגוף של אדם. והלא אפשר לאדם לאבד חלק מגופו כמו אצבע מידו ועדיין לחיות. ננקודה זאת העיר הרב זלמן נחמ"י גולדברג (קובץ קול צבי, עמוד 27) שבנידון שלנו הי' ידוע שהגורם לריסוק האבר הי' כבשן האש, וא"כ היו משלחים כל איש הנפג ככה לבית חולים ומכיון שעל פי דרישתנו וחקירתנו לא הגיעו הנידונים לבית חולים באזור, זה גם כן מהוה רא"י שלא נשארו בחיים. והרב סנדרוביץ כתב (עצי בשמים הנ"ל, סו"ס טו) כעין זה שמכיון שהי' ידוע שהכח של ההתפוצצות הי' כל כך חזקה, ברור הדבר שאפילו אם רק חלק מאצבע נפסק מן הגוף, כל הגוף נהרס, והאיש נהרג (וז"ל "וגם אי אפשר כלל שעצמות אלו יתפרדו מן הגוף באופן כה חזק, שהרי נשברו לרסיסים, ויוכל שוב לחיות").

תהליך בית הדין להוציא את פסקי הדין להתיר את העגונות

ו. מלבד חקירתנו בענין זיהוי ע"י ד.ג.א., השתדלנו ללכת בצעדי הוראת גדולי הפוסקים לכל מה שהי' דרוש ע"פ הלכה כדי להיכנס בעובי הקורה בענין

החמור הזה. כשאין שני עדים כשרים שמעידים על מיתת הבעל וסומכים על עד אחד ואפילו על עד פסול על פי הכלל של משום עגונה אקילו בה רבנן, יש תקנה ישנה שהכל צריך להיעשות על פי בית דין (עיין ערוך השולחן אה"ע סי' יז ס"ק קיט). וכן המנהג הוא שלא לסמוך על פסק של רב אחד אפילו הוא מגדולי הדור בלי הסכמת עוד שני רבנים חשובים (עיין בערוה"ש שם). וע"פ הנהגות האלו קבענו בית דין בניו יארק בראשות הרה"ג הרב צבי שכטר שליט"א לקבל את כל העדיות, והתייעצנו עם גדולי הפוסקים בארץ ובחו"ל בענין איך לפסוק בכל התיקים. ואפילו לאחר שכתב האב"ד בבית דין דאמריקה הרב גדלי' דוב שווארץ זצ"ל תשובה להתיר את הנשים מכבלי העיגון, לא החליט הרב שווארץ להוציא פסקו עד שקיבל הסכמות מעוד דיינים מובהקים, וביניהם הרה"ג הראשון לציון הרב עובדי' יוסף זצ"ל בתשובתו הנ"ל והרב זלמן נחמי' גולדברג זצ"ל (שמכתביו בענין הופיעו בקובץ קול צבי כנ"ל), והרב נטע גרינבלט זצ"ל, וכן הסגן אב"ד בב"ד דאמריקה בזמן ההוא, הרה"ג הרב מדרכי וויליג שליט"א (מכתביו בענין גם כן הופיעו בקובץ קול צבי הנ"ל) והרה"ג הרב מנחם מנדל סנדרוביץ שליט"א (תשובותיו מופיעות בספרו עצי בשמים, חלק אה"ע).

וגם הי' חשוב לשאת פעולה עם השלטונות כדי שהם יעזרו לנו בנוגע לקביעת העובדות. שלחנו מכתבים לכל ארגוני עיר ניו יארק שהיו אחראים על התחבורה הצבורית שבעיר ועל הרשומות של הכרטיסים ששימשו בהם העובדים במגדלי התאומים כדי להיכנס בבנין, ובקשנו מרשויות האלו את המסמכים שלהם בנוגע לבעליהם של הנשים שפנו אלינו. וגם כל הנשים חתמו על אישורים שנותנות רשות לביה"ד לקבל בשבילן את כל המידע לגבי בעליהם מן השלטונות ורשויות וגם מן הפורמים שעבדו בהן בעליהם.

ובכל מה שסיפרו לנו אינם יהודים ובפרט הפועלים שעבדו במקומות שבהם עבדו הבעלים הנעדרים, ניסינו לאשר שהם ידברו אלינו דוקא בדרך של מסיח לפי תומו (ע"פ שו"ע אה"ע סי' יז, סעי' ז וסעי' יד). ובענין זה חידש הרב זלמן נחמי' גולדברג (קול צבי הנ"ל עמוד' 31-30) שבאמת לא הי' צורך לחשוש לזה כ"כ מפני שלדעתנו כל מה שהצרכי חז"ל שעדות אשה ע"י עכו"ם צריך להיות בדרך של מסיח לפי תומו הוא רק אם היו מעידים על מיתת האדם, אבל כאן הם

באו "רק לספר השתלשלות הדברים למה לא ניצל", ולזה כתב הרב זלמן נחמי ז"ל "ונראה שעדות זהו נחשבת כמסיח לפי תומו שהרי (בנידונו) מעיד רק שצלצל אליו בשעות 8:50, ואינו מעיד שמת, אלא שניתן להבין באומדנא שכך הוה, שאחר כך מת, ואפשר שזה נקרא לפי תומו, שבא לתאר המצב שהי', ולא בא להעיד על מיתת פלוני". ולכן אם הי' ניכר לביה"ד שלא הי' האיננו יהודי משקר, הב"ד יכלו לחקור ע"פ אמירת הדברים שלו אם יש להחליט ע"פ העובדות שהבעל הי' במצב של מים שיש בהם סוף או במצב של נפל לתוך כבשן האש עמוק שיש לקבוע ע"פ זה שהאיש נהרג כדי להתיר את אשתו.

הבעלים הנעדרים שעבדו במגדל הצפוני

ז. וביררנו על פי כמה עדויות ומסמכים שהתנגשות המטוס הראשון למגדל הצפוני הי' בשעת 8:46 בבוקר ובנין זו נפל בערך בשעת 10:29 בבוקר. וכל מי שנמצא למעלה מקומה תשעים ושלוש בבנין הצפוני בשעת התנגשות המטוס לבנין זה הי' במצב של נפל לתוך כבשן האש, שלא הי' אפשרות לאף אחד בקומות האלו לרדת למטה לאחר שעת ההתנגשות מפני שהמטוס פיצל את הבנין במקום של קומת התשעים ושתיים וכל מי שהי' אפשר לקבוע לגביו שנמצא בקומות העליונות למעלה מקומה תשעים ושתיים בשעת ההתנגשות בודאי נהרג או ע"י שריפה מן הדלק העצום של המטוס או מטעם נפילה מתשעים קומות ולמעלה. ולא הי' אפשר לרשויות לשלוח מסוק לרדת לגג הבנין כדי להציל אנשים מפני כל הדלק וכל העשן שהי' סביבות הבנין.

וארבעה מן בעלים הנעדרים שהיו מן הנידונים בבית דיננו עבדו במקומות האלו בבנין הצפוני. ובשני מקרים דברנו עם אשתו של הבעל או עם חבר של הבעל שסיפרו לנו שדברו אתו לאחר ההתנגשות בבנין ושהוא אמר שנמצא במשרד שלו שהי' למעלה מקומה התשעים ושתיים.

ובנידון הראשון שאשתו של הבעל דברה עמו אחרי ההתנגשות בבנין, הבעל הי' ספרדי ממדינת צרפת, והתנהג בדרך כלל כהוראות הגאון מרן הרב עובדי' יוסף זצ"ל. ועל כן שלחנו את השאלה אליו בענין היתר אשת בעל זו כדי לקבל הוראתו. והוא כתב בתשובתו המקיפה הנ"ל להתיר על פי מה שלא הי' שום

מנום ומקלט לבעל הזה והוסיף הרבה מקורות וסברות להתיר כדרכו בקודש. והדגיש בתשובתו שאפילו אם יש לחשוש למעשה נסים כשיטת הירושלמי לענין השריפה, מ"מ בנידון דידן יש לסמוך על תרי רובי.

והרי בענין אם יש לסמוך על תרי רובי להתיר אשה, יש מחלוקת גדולה בפוסקים בענין זה. והנה ברור מסוגית הגמ' ביבמות (קכא, א) דלא סומכים על רוב אחד של מים שאין להם סוף להתיר אשת איש לעלמא. ובמסקנת הגמ' נאמרה שלא מקילין לכתחלה אפילו אם האיש הנעדר הוא צורבא מרבנן אע"פ דקלא אית לי'. ותוס' (יבמות קכא, א ד"ה ולא היא) כתבו על זה, "אע"ג דרובייהו צורבא מרבנן אי סליק קלא אית לי' מכל מקום לא חיישינן לאותו רוב". והנה לפי דבריהם נראה שאין לסמוך על תרי רובי, דהרי מחמירין לגבי צורבא מרבנן אע"פ שרוב הנופלים למים שאין להם סוף אינם חיים, ומה שהאיש הנעדר הוא צורבא מרבנן מהוה רוב שני כדאיתא בתוס' הנ"ל שבאיש כזה שהוא תלמיד חכם אם הי' נמצא אח"כ במקום אחר, יתפרסם הדבר.

אבל בבל זאת היו כמה פוסקים מובהקים שסמכו על תרי רובי להתיר עגונה. לפי הגאון הרב יצחק אלחנן ספקטור זצ"ל, רק אמרינן דלא סמכינן על תרי רובי בזה אחר זה, כגון במי שנפל לתוך מים שאין להם סוף שזה רוב אחד, ואח"כ נאבד זכרו ולא שמעו ממנו למרות שהוא אדם מפורסם כמו צורבא מרבנן. והטעם דאין סומכים על תרי רובי במקרה כזה הוא מפני שכבר נפסק הדין לחומרא כשהי' רק רוב אחד בזמן הנפילה למים. אבל אם תרי רובי באו בבת אחת, כתב הרב יצחק אלחנן (שו"ת באר יצחק אה"ע סי' יח, ענף י, ובעין יצחק אה"ע ח"א סי' כב) שיש להקל, ולכן התיר אשה להנישא במקרה שהבעל נפל ממקום גבוה למים שאין להם סוף שהיו בזה תרי רובי – רוב אחד שע"פ רוב מת כשנפל לתוך המים מגובה למעלה מעשרה טפחים, ורוב שני למיתה, שנפל למים שאין להם סוף. וכן הקיל בתשובה השני' במי שהי' בספינה שנפל בה דליקה גדולה ונטבעה הספינה שע"פ רוב מת הבעל בדליקה וע"פ רוב שני נטבע במים שאין להם סוף. וכן כתב כמותו הרב מאיר אריק (אמרי יושר ח"ב סי' כד) בענין רכבת עם חיילים שנפלה מן הגשר לתוך המים די' להקל מטעם תרי רובי בבת אחת דע"פ רוב מת ע"י נפילה וגם יש רוב דמת במים שאין להם סוף. וכן

הקיל בכעין זה הרב חיים וואלאזאנר (חוט המשולש סי' ו, שהובא בפ"ת אה"ע סי' יז ס"ק קלג) במי שנפל מן הגשר על הקרח ואח"כ נפל מן הגשר אל המים דשני הדברים באו בבת אחת.

והרב אליהו קלאצקין כתב (בספרו דברים אחדים, עמוד מח, אות סא) שיש מקום להקל אפילו במקרה של תרי רובי בזה אחר זה כגון במי שאבד זכרו אחר שנפל במים שאין בהם סוף, "דאגלאי מילתא למפרע שבשעת טביעה כבר עמד הדבר להתברר מאליו ע"י המשכת הזמן". וכן כתב בס' תרומת הדשן בפסקיו (סי' קלט) שמסקנת הגמ' שלא לסמוך על הסברא של קלא אית לי' אינו שייך באותו אופן בזה"ז שכתב, "ואף על גב דמסיק תלמודא לא שנא צורבא מרבנן ול"ש איניש דעלמא, היינו לכתחילה כדמסיק דיעבד אין לכתחילה לא. משום דלכתחילה אין לנו לחלק בגזירות חכמים כדמסיק נמי בתשובה דלעיל, דאין לבדות חלוקים מלבנו, אבל דיעבד שפיר דמי למיזל בתר אומדנא דמוכח טובא כי הך. ונראין הדברים בזמנינו אפי' אדם בינוני אם איתא דחי הוא עדיין הוה לי' קלא זה כמה שנים, טפי וטפי מקלא [ד] צורבא מדרבנן בזמן חכמי התלמוד, שהיו ישראל עם רב בכמה וכמה מקומות". נמצינו למדים מדבריו ש"ל שדוקא בזמן הגמ' דרק בצורבא מרבנן יתפרסם הדבר אם נמצא במקום אחר וא"כ יש חשש של נתת דבריך לשיעורין אם היינו מקילים דוקא באשת תלמיד חכם, אבל היום כשיש קלא אפילו אצל אדם בינוני יש יותר מקום להקל אצל כל אדם, וכתב שבדיעבד "שפיר דמי למיזל בתר אומדנא דמוכח טובא כי הך".

וכן כתב החתם סופר בתשובותיו (חלק ג סי' נח) שק"ו בזמנו דקביעא בי דואר והיו כבר עיתונים בעולם שיש מקום להקל עכ"פ בדיעבד ואפי' לכתחלה לא יהי' יותר מאיסור דרבנן ע"ש. וכתב לנו הגאון הרב נטע צבי גרינבלט זצ"ל (בתשובה בכתב יד לב"ד דאמריקה בתאריך כ' אלול תשס"ד) שכ"ש שיש להקל בזמן הזה "לפי שינוי העצום שחל בשנים האחרונות בסידור היסודי של החיים במדינה זו וכן בשאר המדינות", שלכל אחד "יש להם מספר רשום בממשלה", וצריך לזהות את עצמו ע"י מספר זה כדי לקבל הענקה או טיפול רופואי או אפילו להכניס כסף לבנק.

וכל זה בנוסף לסברת הר"א מווארדון (הובא במרדכי יבמות סוס"י צ) שלפי

דעתו כשאומרת הגמ' (יבמות קכא.) לפי שיטת חכמים במי שנפל לתוך מים שאין להם סוף שאשתו אסורה, אין הכוונה שהיא אסורה לעולם שא"כ הי' לגמ' לכתוב שהיא אסורה לעולם, אלא שכוונת הגמ' שהיא אסורה רק עד שנאבד זכרו. ותקופת זמן הזה של נאבד זכרו הוא מח' הפוסקים דיש אומרים שהוא שנה אחת, או שתי שנים, או ארבע שנים, ונראה למעשה שהרבה מניחים ששנה אחת מספיק לזה (עיין בשו"ת יביע אומר ח"ז אה"ע סי' טז אות ו, ובשו"ת גנת ורדים אה"ע כלל ג, סי' ז), ובפרט בזמן הזה כשיש תקשורת מיידית ברוב העולם. אבל בכל זאת כבר מקובל דאין סומכים על שיטת הר"א מווארדון (עיין בשו"ת ב"י דין מים שאין להם סוף סי' א) אלא שמביאים את שיטתו כסניף כשיש עוד סיבות להתיר (עיין מנחת יצחק ח"א סי' צג, ויביע אומר ח"ט אה"ע סי' יח סע' ה). ובפרט במקום שידוע שכל האנשים שהיו בחלק זה של הבנין נאבדו, יש יותר מקום לסמוך על סברא של נאבד זכרו ביחד עם רוב גדול כזה.

וע"פ רקע זה סמך הגאון הרב עובדי' יוסף זצ"ל על תרי רובי בנידון דידי' לענין הבעל שהי' נמצא במשרדו במגדל הצפוני למעלה מקומה התשעים ושתים, וביאר שיש רוב שנשאר בבנין ונהרג ע"י כבשן האש ובפרט בקומות העליונות שהי' המון דלק שבערה שם, ועוד רוב שכוחות החירום היו מחפשים שרידים וניצולים מתוך החורבה, ויש רוב שהיו מוצאים אותו בחיים אם באמת לא מת. וכתב שיש להקל בתרי רובי אפי' בזה אחר זה וכסברת הג' רב אליהו קלאצקין הנ"ל ושאני המקרה של צורבא מרבנן משום דלא פלוג רבנן בין צורבא מרבנן לאיניש דעלמא כנ"ל.

אבל כתב הג' הרב עובדי' יוסף שכל זה היא ליתר שאת לפי מה שפוסקים כתלמוד בבלי, שאין חוששין למעשה נסים וא"כ מכיון שידענו שהאשה דברה עם בעלה כשהי' במשרדו בקומות העליונות של מגדל הצפוני לאחר שעת ההתנגשות בבנין ושלא הי' שום אפשרות של המלטה, בודאי שזה הי' דומה למקרה של כבשן האש וזה בלבד הי' מספיק להתיר את האשה. אלא שחידש הגאון הר"ע יוסף שאפילו אם לא הי' מצב דומה לנפל לכבשן האש דנחשב כודאי, עדיין הי' מקום להקל ע"פ הסברא של תרי רובי, ואפילו בתרי רובי שהם באו זה אחר זה, ומהלך הזה הי' חשוב מאד במקרים אחרים שטיפלנו בהם

ושטיפלו בתי דין אחרים בהם.

וכן כתב הגאון הרב עובדי' יוסף ז"ך להתיר על ידי ספק ספיקא, ובפרט לשיטת הרמב"ם דספק דאורייתא לחומרא הוי רק מזרבנן, ובכל אופן דהוי רק חשש איסור לדרבנן יש יותר מקום להקל בענינים אלו. וכן כתב הרה"ג הרב גדלי' דוב שווארץ בתשובתו הנ"ל שיש לסמוך בכל המקרים על תשובת הנו"ב (מהדו"ת אה"ע סי' מז) שאם איש נעדר והי' ידוע שהי' דר בשלום עם אשתו בלי קטטות שאמרינן דאיתרע חזקת חיים שלו, ועל פי זה כתב הרב שווארץ ז"ל שבכל המקרים של עיגון שהגיעו אלינו היו רק בגדר איסורא דרבנן מפני שביררנו שכל הנשים חיו בשלום עם בעליהם.

והסביר הר"ע יוסף ז"ל שהי' ס"ס לגבי העובדים בקומות העליונות שלא הי' להם מנוס, דספק שמתו בכבשן האש, ואם לא מתו בכבשן האש, ספק שמתו בנפילה. ונראה שגם סברא זו היא ליתר שאת, שבאמת אם לא מתו ע"י כבשן האש בודאי שמתו או ע"י נפילה או ע"י מפולת.

ועוד הי' נידון שלישי בנוגע לאיש שהי' עובד למעלה מקומה התשעים ושתים, ולא הי' מי שדבר איתו אחרי ההתנגשות בבנין אבל הי' ידוע ממה שכתב ע"י האימייל שלו במשרד (שבימים ההם רק כתבו מן העבודה מכתבים ע"י האימייל כשהיו נמצאים ממש במשרד שלהם, ולא כהיום שאנשים לוקחים את המחשבים שלהם בכל מקומות בעולם) שהי' במשרד קודם לכן. ודנו כמה פוסקים אם יש לומר בכעין זה שכאן נמצא כאן הי', דסומכין על חזקה מעיקרא שהי' בתוך המשרד או אם אמרינן דזה הויא כמו חזקה העשוי להשתנות שבהרבה פעמים אנשים עוזבים את מקומותיהם בתוך היום כדי לפגוש עם מישהו או לקנות משהו במכולת וכדומה (ויתבאר שיטת הגרז"נ גודלברג בענין זה לקמן). אבל עכ"פ גם הי' הוכחה במקרה הזה ע"י מציאת הגוף של הבעל, שמצאו כמעט כל גוף העליון שלו, כולל הראש והגלגולת. והוכיחו המומחים ע"י בדיקת השיניים שהיו זהים עם מה שהי' מתואר בצילומי שיניים שלו שזה הי' הבעל הנעדר, שבודאי זה סימן שהוא נמצא בפחות מאחד משלשת אלפים ואולי אפילו בפחות מאחד ממיליון אנשים, ונחשב לסימן מובהק ביותר כדי להתיר את אשתו להינשא.

ומה שעדיין קיים הראש שלו לא הי' לתועלת לענין הכרת פרצוף פניו דלא הי' אפשר להכיר את פניו. ובענין זה פסק השו"ע ע"פ רוב הראשונים שא"א לזהות אדם על ידי הכרת פרצוף הפנים לאחר ג' ימים (עיין שו"ע אה"ע סי' יז סע' כו), אלא שלפי ר"ת יש מקום להקל אם אינו חבול בפניו אפילו לאחר ג' ימים (עיין שם סע' כח). ומ"מ בנידון זה אפילו אם הי' רק יום אחד לאחר האסון הנורא לא הי' אפשר להכיר פרצוף פנים שלו מפני הנפילה והמפולת והאש.

ודרך אגב, זה הי' שאלה יותר מעשית לאחר שנפל הבנין דירה בשנת תשפ"א בעיר סורפסייד, פלארידא, ומצאו כמה מן המתים בתוך המפולת רק לאחר ג' ימים. ונראה שסמכו הרבנים על שיטת ר"ת וגם על מה שכתב הערוך השולחן (אה"ע סי' יז ס"ק קצא) דבמדינות הצפוניות בזמן החורף שכהוא קר מאד יש יותר מקום להקל שאין הפנים אובדים את צורתם אפילו לאחר ג' ימים, וכמו שמקילים ג"כ במת הנמצא בתוך הים שהגוף נשמר (אם לא הי' מכה דא"כ אמרינן מיא מרזו מכה כדאיתא ביבמות קכא, א) אפילו לאחר ג' ימים כדאיתא בשו"ע (שם סע' כו). ואע"פ שבמקום נפילת הבנין בפלארידא הי' מקום חם ביותר, מ"מ חזינן שאם יש סברא שהפנים לא אבדו את צורתם מאיזה סיבה, או מפני שהיו במים או במקום קר, יש מקום להקל אפילו לאחר ג' ימים, וא"כ י"ל שאם לא אבדו הפנים את צורתם מטעם אחר וכגון שהגוף נשמר באיזה מקום בחלל הבנין, יש מקום להקל ג"כ אפילו לאחר ג' ימים לסמוך על הכרת פרצוף פנים, ובפרט לפי שיטת ר"ת די ש לסמוך על הכרת פרצוף פנים אפילו לאחר ג' שנים אם אינו חבול בפניו.

ומענין לענין, זכורני עוד מעשה בבעל שנעדר בצפון מדינת ניו יארק לפני כמה שנים ומצאו את הרכב שלו ובגדיו קרוב לנהר נייאגר"א פאל"ס, והי' ידוע שהי' בדכאון נורא, וחששו שקפץ לתוך המים אבל לא מצאו את הגוף ולא הי' שום עד שראה שנפל לתוך המים ולא הי' אפשר לסמוך על אומדנות בעלמא כדי להתיר את אשתו. אבל לאחר כמה חדשים מצאו את הגוף שלו שלם בחדר המתים השייך לעיר נייאגר"א פאל"ס והיו פניו ברורים כשמש, והי' אפשר ע"פ הנ"ל לסמוך על זה, שגם המים וגם הקרירות של חדר המתים שמרו על צורת הפנים שלו. אבל כאמור לאחר התמוטטות מגדלי התאומים זה לא הי' שאלה

בכלל שאפילו במקרה שמצאו גוף העליון של האדם בכגון זה, לא הי' אפשר להכיר את הבעל ע"י צורת פניו.

ובנידון זה של הבעל השלישי במגדל הצפוני המומחים אמרו לנו שהם גם כן מצאו את הטבעת נישואין שלו אבל לא ראינו את זה ולא הי' ברור לנו איך הי' אפשר להיות בטוח לגמרי שזה הי' הטבעת נישואין שלו. וגם יש שאלה אם אפשר לסמוך על סימני כלים שהרי פסק השו"ע (אה"ע סי' יז סע' כד) דחיישינן ששואלין אנשים את כליהם לאחרים, אלא שהי' מקום לדון ע"פ הגמ' (יבמות קכ, ב) בענין כלים דלא מושלי אינשי כגון כיס וארנקי וטבעת אם יש לסמוך עליהם כסימן מובהק כמבואר מכמה פוסקים בפ"ת (אה"ע סי' יז ס"ק צה). אבל במקרה דידן לא הי' צורך לכל זה דהי' אפשר לסמוך על צילומי השיניים כסימן מובהק לזהות את הבעל.

ואולם דנו הפוסקים בשאלה אם יש לסמוך על בדיקות שיניים וכן בדיקת ד.ג.א. על ידי אנשים מומחים שאינם שומרי תורה ומצוות וברוב מקרים הם אינם יהודים. בענין זה כתב הרב זלמן נחמי' גולדברג ז"ל (קול צבי הנ"ל, עמו' 23-24 ו-28-29) שיש לסמוך על צירוף הכללים של אומן לא מרע אומנותי' שבודאי יפסידו פרנסתם אם ישקרו בענין החמור הזה, וכן על תשובת החת"ס (אה"ע סי' מג) שיש להתיר אשה ע"פ עדות הערכאות, ובפרט במילתא דעבידי לאגלויי. וכתב שיש למשרד הבריאות בניו יארק דין ערכאות מפני שהם אחראים לשלטונות. ואע"פ שכתב הערוך השולחן (אה"ע סי' יז ס"ק פ) שהסברא שסומכים על ערכאות תלוי במדה מסוימת על מה שהמלך יהרוג את עובדי הערכאות אם ישקרו, והיום אין הורגים אותם אפילו אם ישקרו, מ"מ יש מקום לומר שבושת פנים ברבים הוי ג"כ כעין הריגה. ובנסוף לכל זה, המומחים נתנו לנו ליכנס במשרד של מחלקת הבריאות לראות את התיקים ולעבור על כל הבדיקות שהם עשו, וכן שלחנו אחד מן הדיינים בבית דין דאמריקה, הרב יצחק צבי בעריש ראפפ שליט"א שהי' בקי באופן בדיקת ד.ג.א., לעבור בעצמו על התיקים.

ובתחלת הדיון, הבין הרב זלמן נחמי' גולדברג שהבעל הראשון במגדל הצפוני דיבר עם אשתו בטלפון רק לפני ההתנגשות במגדל הצפוני. אבל עכ"פ

הביא ראוי' (עיין בקול צבי הנ"ל עמוד' 23-17) מסכין של שחיטה שנאבד (עיין יו"ד סי' יח סע' ב) ומקוה שנמדד שבדרך כלל יש לסמוך על חזקה דקמייתא אלא אם כן יש ריעותא. וחילק בין חזקה זו במקרה דידן לבין המקרה של ראוהו צלוב (ע"פ המשנה יבמות קכ, א) שדן בו הנו"ב (מהדו"ק אה"ע סי' מז) שחוששין שאולי לא מת אא"כ ראוהו אחרי כמה ימים שעדיין צלוב באותו מקום דאמרינן דהיינו האי דצלוב, אבל לא העמידו על חזקתו שמת אם הלכו ולא חזרו.

ובטעם החילוק הסביר הרב זלמן נחמי' ז"ל דשאני המקרה של ראוהו צלוב מכמה טעמים – אחד, שבראוהו צלוב האיש אינו תלוי בצוארו אלא בידיו ורגליו ויש כמה זמן עד שימות ובינתיים אולי מישהו יתיר אותו, ושני, שאדם כזה ישתמש בכל מיני טצדקי להציל את נפשו, ולכן אין לדמות את זה למקרה דידן של פועל שנמצא במקום בעבודתו שאם התחיל היום במשרדו החזקה היא שישאר שם אא"כ ידוע שהי' לו פגישה חוץ ממשרדו. ולמרות שבאמת הדיון הזה לא הי' שייך במקרה של בעל הראשון (מפני שדיבר עם אשתו על הטלפון ממשרדו אחר שעת ההתנגשות), ואפילו בבעל השלישי שהי' שייך לדון בזה, סמכנו על צילומי השיניים כנ"ל, מ"מ הי' עוד תיק שטיפל בו הב"ד בליקוואוד בראשות הרה"ג הרב אליהו לויין שליט"א שחקרו בענין זה בתיק שהי' להם. ובסוף גם הם סמכו במדה גדולה על מה שזיהו את הבעל ג"כ ע"י בדיקת ד.ג.א.

רוב התלוי במעשה

ח. ורק נשאר נידון אחד במגדל הצפוני שלא מצינו פתרון מיד שאף אחד לא דיבר איתו ולא שמע ממנו לא בפה ולא בכתב לפני התמוטטות המגדלים. ובמקרה כזה לכאורה לא הי' אפילו רוב לסמוך עליו דמי יימר שהגיע בכלל למגדלי התאומים בבוקר הזה. אלא שדנו הפוסקים במשך הדורות בענין רוב התלוי למעשה (עיין בדברי הגאון הרב מרדכי וויליג שליט"א בקובץ קול צבי, חוברת ד, עמוד 11 בענין זה), כלומר אם יש אדם שידוע ע"י מעשיו שהולך תמיד לאיזה מקום בשעה מסוימת ביום, ונהרסו כל היקום במקום הזה באותה שעה, אם יש להניח שהי' שם ונהרג ביחד עם כל הנמצאים במקום. והביא הרב וויליג מספר עזרת נשים שנתחבר לאחר מלחמת עולם השני' (עזרה שישית, אות כב) ע"פ הפני יהושע דבמיעוטא דמיעוטא יש לסמוך על רוב התלוי

במעשה, ז"א אם יש אומדנות גדולות מאד שאין לחשוש שלא נעשה המעשה הרגיל.

ובנידון זה בעזה"י היו אומדנות חזקות מאד לסמוך על רוב התלוי במעשה להציל את אשת הבעל מכבלי העיגון ושלא הי' מקום לחשוש שהבעל לא הי' במשרדו. קודם כל, התברר שהבעל הי' איש מסודר מאד שהלך כל יום לאותו מקום בשביל עבודתו, וגם ב-9-11 אמר לאשתו שהוא הולך לעבודתו כיום יום (כמו שתיאר הרב וויליג במאמרו הנ"ל). ועוד קבלנו רשומות מדויקות ממשרד התחבורה בעיר ניו יארק (ה"מ.ט.א") לגבי כרטיס נסיעת רכבת של הבעל (שקנה הבעל בכרטיס אשראי שלו ולכן הי' לנו את המספר הפרטי של הכרטיס) שהשתמש בו כדי ליכנס בכל יום לשער המסתובב אצל רכבת התחתית כדי להגיע לעבודתו. ועל פי הרשומות האלו ביררנו מתי הבעל העביר את הכרטיס נסיעה שלו בכל יום כדי להיכנס למקום הרכבת התחתית ברחוב ארבעים ושתים בעיר ניו יארק (מה שקוראים טיימ"ס סקווע"ר) וגם קבלנו רשומות מהארגון פאר"ט אוטאראט"י שהי' ממונה על מגדלי התאומים מתי בכל יום נכנס האיש הזה ע"י הכרטיס עבודה שלו לקומה הראשונה של המגדל הצפוני בדרך הליכתו לחדר המעלית כדי להגיע למשרדו בקומה התשעים ושש.

ובכל יום של חדש אגאסט היו רשומות שהראו שמשך זמן הניסעה לבעל הזה מזמן שהגיע להשער המסתובב אצל הרכבת התחתית ברחוב ארבעים ושתים לבין זמן הגעתו לקומה הראשונה של מגדל הצפוני הי' בערך רבע שעה ולא יותר מעשרים דקות. אולם בנוגע ליום של 9-11 היו לנו רק את הרשומה מתי הגיע הבעל הנ"ל לשער המסתובב ברחוב ארבעים ושתים בעיר ניו יארק אבל לא את הרשומה מתי הגיע למגדלי התאומים מפני שכל הרשומות שהיו גנוזות במקום המגדלים נהרסו ונאבדו ביחד עם המתוטטות המגדלים, ועדיין לא עשו גיבוי (בע"ק-א"פ) לרשומות אלו לחודש סעפטעמבר. אבל מפני שבחודש אגאסט כבר עשו גיבוי לרשומות של כרטיסי העבודה שהשתמשו בהם העובדים כדי ליכנס למגדלי התאומים בכל יום, הי' אפשר לנו לחשב ע"פ הרשומה שהי' לנו ב-9-11 שהראה מתי הגיע הבעל ביום הנורא הזה לשער המסתובב אצל רכבת התחתית ברחוב ארבעים ושתים את הזמן הכי מאוחר

שהי' הבעל מגיע למשרדו ע"פ הילוכו הרגיל לקומה הראשונה של מגדל הצופני. ולפי חשבון המתמטיקה הזמן הכי מאוחר שהגיע הבעל למשרדו לאחר נסיעה במעליות למשרדו (שידענו ע"פ עדות כמה זמן הי' תהליך הזה) הי' שלש דקות לפני התנגשות המטוס בבנין.

והביא הרב שווארץ ז"ל בתשובתו את פסקו של הרב יהושע מנחם אהרנברג זצ"ל בספרו דברי יהושע (ח"ג סי' יג) בענין איש שהי' הולך לתחנה המרכזית בתל אביב וכל מקום התחנה נהרס ויותר ממאה אנשים נהרגו ולא הי' אפשר לזהות את הרבה מן המתים מפני שגופם נשרפו כליל או נתפוצצו לחתיכות, וכמובן זה הי' הרבה שנים קודם לזיהוי ע"י ד.נ.א. וכתב הרב אהרנברג בתשובתו שיש לסמוך על רוב כזה שידוע שהבעל הי' הולך לתחנה כמו שתמיד עשה כדי להתיר את אשתו. וכן העיר הרב פרופ. מתתיהו ברויד שליט"א שכן פסק הגאון הרב יצחק אייזיק הרצוג זצ"ל (שו"ת היכל יצחק ח"ב סי' ב סע' יט) בתשובה דומה לזה שיש לסמוך על רוב התלוי במעשה כדי להתיר אשה במקרה שאדם הלך לעבודה והי' ידוע שהי' צריך לעבור על איזה גשר והגשר נפל לתוך המים והרבה אנשים נעדרו ופסק הרב הרצוג ז"ל שיש לסמוך על הרוב שהי' הבעל שם על הגשר. וכל זה מסתבר לפי שיטת התרומת הדשן הנ"ל שבאמת מותר לסמוך על אומדנות המוכיחות, ולא רק על עדיות, כדי להתיר אשה לעלמא. ובמקרה שלנו הי' באמת עוד סיבה מוכרחת להתיר את האשה הזאת מפני שבנוסף למה שקבענו ע"פ אומדנות המוכיחות ורוב התלוי במעשה שהגיע למשרדו בקומה 96 במגדל הצפוני לפני ההתנגשות בבנין, עשו המומחים לאחר כמה חדשים ג"כ זיהוי ע"י ד.נ.א. בחלקים קטנים שנמצאו מגופו רח"ל.

הבעלים הנעדרים (ואשה אחת) במגדל הדרומי

ט. אבל כל זה הי' רק לענין המגדל הצפוני שהי' ברור שכל מי שהי' נמצא למעלה ממקום ההתנגשות לא נמלט והי' כעדות שנפל לתוך כבשן האש עמוק שאי אפשר לעלות ממנו. מאידך גיסא, ההתנגשות של המטוס השני במגדל הדרומי, שאירעה בערך בשעת 9:02 בבוקר ונפל הבנין בשעת 9:59 בבוקר, הי' בדרך אלכסון בגובה השבעים ושמונה (אצל המעלית האקספרס בבנין) והי' עדיין גרם מדרגות אחד שנשאר בשימוש אחר ההתנגשות. ואע"פ שהי' הגרם מדרגות

מלא עשן, ביררנו שלפחות שמונה בני אדם הצליחו לרדת במדרגות ממקומות שלמעלה השבעים ושמונה אחרי שעת ההתנגשות. ולכן אפילו אם הי' ידוע שמישהו הי' בבנין למעלה ממקום ההתנגשות, לא הי' זה בגדר כבשן האש ומים שיש להם סוף אלא הי' בגדר מים שאין להם סוף מפני שהי' אפשר בקושי לכמה אנשים להימלט. וברור שאם מישהו הי' שם ולא נשמע ממנו אח"כ איתרע חזקת חיים שלו וכמו שכתב הרב שווארץ, אבל כל פנים לא הי' אפשר לסמוך על הרוב שנהרג בלבד.

אולם כתב בס' גשר החיים (ח"א פרק י"ט, הערה ד) שכן סומכים על רוב להתיר איש להינשא לאשה אחרת לאחר שאשתו נעדרה במצב של מים שאין להם סוף מפני שאצל איש לא מדובר באיסור אשת איש אלא בחרם דרבינו תם ולא גזרו במקום שיש רוב שאשתו מתה. והי' באמת נידון אחד שאיש שהי' בעל אשה פנה אלינו ובקש פסק מביה"ד בנוגע לאשתו שנעדרה. והנה אשתו עבדה בקומה שמנים וששה של הבנין הדרומי במשרד מסים של עיר ניו יארק. ונתגלה לנו שהי' איש באותו משרד שהי' ג"כ בין הנעדרים ולא הי' שום רשומה שהוא הי' במשרד ביום ההוא והי' נראה בתחלה שגם במקרה כזה הי' צורך לסמוך עכ"פ במקצת ע"י אומדנות ורוב התלוי במעשה שהגיע למשרדו. אבל כשקבלנו עדות לגבי האשה נעדרת, התברר שאמו של האשה הזאת דברה עם בתה אחרי ההתנגשות במגדל הצפוני וקודם להתנגשות במגדל הדרומי, ואחרי ששמעה האמא ברדיו את מה שקרה התקשרה עם בתה לשאול על שלומה, והבת אמרה לאמא בין השאר שהיא יושבת במשרד אצל האיש הזה. ולכן בסוף הועילה דברי' לא רק לגבי בתה אלא גם כן לגבי האיש הנעדר הזה שעכ"פ קבענו ע"י זה שהוא הי' בבנין.

ומכיון שנתברר שהאשה הנ"ל היתה במשרד שרוב הנמצאים שם מתו, הי' אפשר לבית דיננו על פי דברי הגשר החיים להתיר את בעלה להינשא. אבל עדיין לא הי' אפשר לסמוך על רוב גרידא להתיר את אשתו של האיש שעבד אצלה אע"פ שידענו על ידי עדות של האמא של האשה הנעדרת שהאיש הזה הי' נמצא שם.

מכל מקום בנוסף לזה, הכוחות החירום שחפשו במקום נפילת המגדלים,

מצאו מכנסים עם חלקי גוף מרוסקים בתוכם וגם מצאו בתוך המכנסים האלו את הארנקי וכרטיס נסיעה של האיש הזה וכן כרטיסי אשראי שלו ביחד עם מפתחות הבית שלו. המכנסים היו באותו צבע של המכנסים שהיו עליו בבוקר של 9-11 אבל כמובן זה נחשב על פי הלכה לסימן גרוע וכן כתב הרב זלמן נחמי' בענין זה שלהרבה אנשים יש מכנסים כמוותם באותו צבע וגודל. אבל לגבי סימני הכלים שלו דנו הפוסקים בשאלה שהבאנו לעיל אם אמרינן דחיישינן לשאלה או אם לא חיישינן לשאלה לגבי דברים דלא מושלי אינשי כגון כרטיסי נסיעה וארנקי ומפתחות הבית. ובערוך השולחן (אה"ע סי' יז סעי' קפב-קפז) סיכם כל השיטות בענין זה. בנידון דידן, הרב גדל' דוב שווארץ ז"ל פסק שיש לתפוס כשיטת הבית שמואל (סי' יז ס"ק סט) שיש לסמוך על כלים דלא מושלי אינשי כסימן מובהק ובפרט כשיש כמה כלים כאלה במקום אחד, וכן הסכים עמו הרב זלמן נחמי' גולדברג (בקובץ קול צבי הנ"ל ע' 27). ואע"פ שלא הצליחו לזהות את חלקי הגוף בתוך המכנסים ע"י ד.נ.א. ה' ברור שהם היו שייכים לו ע"פ הסימנים הנ"ל.

והי' עוד מקרה של איש שעבד במגדל הדרומי במשרד עורכי דין שהי' למעלה ממקום ההתנגשות ולפי הרשומה של החברה שלו, הוא הי' האיש שהציל לרוב בני המשרד שלו בין שעת ההתנגשות בבנין הצפוני לבין שעת ההתנגשות בבנין הדרומי רבע שעה אח"כ, ולא רצה לצאת מן הבנין עד שיציל את כולם. ומפני שהיו קצת עובדים שלא רצו לעזוב, הוא נשאר ורח"ל נפגע עמהם. והי' ברור מכל העדיות של העובדים שהוא הי' במקום המסוכן הזה, וגם זיהו את חלקי גוף שלו ע"י ד.נ.א. ואע"פ שבמקרה הזה, הי' ההתאמה ע"י דוגמא ד.נ.א. מהוריו, סמכנו על זה להתיר את אשתו בצירוף מה שהעידו עליו שנשאר לפנים עד זמן ההתנגשות וע"כ ע"פ רוב מת ע"י ההתנגשות ונפילת הבנין. וכן מפני שבעצם הי' לסמוך לבד על הד.נ.א. מפני שעפ"י הסטטיסטיקה אפילו ד.נ.א. ע"י הוריו וצאצאיו של הנעדר מהוה סימן מובהק כדכתב הרב סנדרוביץ הנ"ל.

והיו עוד שני תיקים עם הרבה ראיות להתיר. בנידון אחד הבעל הי' נוסע במטוס הראשון שהתנגש בבנין הצפוני. והי' ברור שהיו כאן תרי רובי שאם הי'

בתוך המטוס בודאי הי' קרוב לודאי שאם לא קרה לו נס הי' מת מיד בשעת התנגשות המטוס בתוך הבנין ורוב שני שנשרף מכל הדלק שפצץ במטוס מיד לאחרי ההתנגשות, וכמו שכתב הרב גדלי' דוב שווארץ בתשובתו הנ"ל, והוסיף רב גולדברג במאמרו הנ"ל שהי' עוד רוב שלישי שמת ע"י נפילה ממקום גבוה. אבל כמובן שהיתר זה הי' יותר מרווח מטעם של תרי או תלתא רובי, שביותר הי' לדמות את נידון זה לנפל לכבשן האש עמוק שנחשב לודאות. אלא שעדיין הי' עלינו לאשר שאכן הבעל הי' על המטוס. והי' לנו חילופי מכתבים עם חברת התעופה שאישרו בכתב שהוא עלה למטוס ולא ירד ממנו והם אישרו את זה ע"י רשימות שלהם שלקחו את כרטיס העלי' למטוס שלו לפני שעלה על המטוס.

וכן הי' עוד בעל אחד שעבד כחבר בכחות החירום והי' עובד למטה בקומה הראשונה של המגדל הדרומי בשעת מפולת הבנין. וזיהו אותו ע"י זיהוי טביעת אצבעות שנחשב לסימן מובהק, ועוד זיהו כמה חלקי גופו ע"י ד.נ.א, ועוד מצאו את כרטיס נסיעה שלו אצל גופו.

הנידון האחרון

יו"ד. ואחרי ככלות הכל נשאר רק נידון אחד שלא פתרנו אותו עד ג' שנים. וזה הי' בנוגע לבעל שעבד בבנין הדרומי למעלה ממקום ההתנגשות. היו עדים שראו אותו בבנין, ואפילו ראו אותו אצל המעליות האקספרס בקומה שבעים ושמונה רק כמה דקות לפני שעת התנגשות המטוס השני בבנין הדרומי. ואשה אחת שעבדה אתו העידה שכאשר היא הלכה לתוך המעלית האקספרס שתי דקות לפני שהמטוס השני התנגש בתוך מגדל הדרומי ראתה שהוא הי' מדבר עם שוטר בבנין שאמר לו להישאר בתוך הבנין מפני שיהי' יותר מסוכן לדעתו ללכת לחוץ, והי' נראה שהקשיב הבעל אל השוטר מפני שלא הלך לתוך המעלית עם האחרים. אבל בכל זאת לא הי' שום זיהוי גופו או כליו, והי' במקום שהי' אפשרות לרדת ע"י גרם מדרגות אחת כנ"ל.

ועלה על דעתי שאולי אפשר לומר שהי' כאן תרי רובי, אחד שמת הבעל ע"י ההתנגשות שעדיין הי' בבנין ורובא דרובא של הנמצאים בבנין הדרומי שהיו למעלה (וכ"ש באותה קומה) ממקום ההתנגשות בקומה השבעים ושמונה לא

חיו, וגם הי' רוב שאם הי' בחיים וירד במדרגות, כל אחד שירד במדרגות האלו בתוך עשן ומפולת נשלח לתחנת טריאז' ומשם לבית חולים, ולא נמצא רשומה שבעל הזה נשלח לבית חולים (והביא ידידי הרה"ג הרב חיים ג'קטר שליט"א את סברתי להתיר בסגנון הזה במאמרו המקיף בענין זה). וגם הרב שווארץ הי' מוכן להתיר את אשתו ע"פ האומדנות החזקות האלה. בכל זאת, חשש הרב זלמן נחמי' זצ"ל להסכים בהיתר אשתו בלי הסכמת עוד אחד מזקני הפוסקים, ולאחר ג' שנים מיום 9-11 כתב הרב נטע צבי גרינבלט זצ"ל הסכמתו להתיר את האשה, וחיידש בתשובתו שכל החיפוש שעשו באזור סביב למקום הבנינים גרם לאזור הזה להיות כעין חומה ונראה מלשונו שסבר שמה שאדם הי' נמצא במקום הזה ולא נמצא הי' כעין מים שיש להם סוף (שכתב וז"ל "דעדיפה ממשאל"ס דהמציאות בדידן דומה כאילו היתה חומה בצורה מסביב לבנינים שנחרבו, וחיפשו בכל השטח שלפנים מן החומה ולא מצאוהו דבדאי הוא מן הנשרפים").

ועוד דנו בזה שזה הי' המקרה הבודד שהי' פעם איזה קטטה בתוך הנישואין מטעם דיכאון של האשה אבל קבלנו כמה עדיות שהם התפייסו לאחר זה וכבר דרו בשלום ושלוחה זמן רב. וכן התייחסנו לדברי הערוך השולחן (שם ס"ק רלט) שכתב "אפילו אמרה גרשוני אין זה כלום דכולהו הכי קאמרי כשכועסות", ורק נחשב לקטטה אם "אמרה גירשתני בפני פלוני ופלוני ושאלנו להעדים ואמרו לא היו דברים מעולם". סוף כל סוף, הם חיו בשלום, ואמרו חבר אחד שלהם, "הוא לא הי' עוזב אותה לעולם".

ענינים צדדיים

יא. (א) – עניני אבלות

במקרה של הבעל במגדל הדרומי שהי' עורך דין, אשתו היתה בהריון בזמן ההתנגשות עם הבן היחידי שלהם. ומכיון שהיתה בהריון פעם אחת מקודם והפילה, בני משפחתה דאגו שהיא עלולה להפיל בפעם הזה ג"כ מפני כל הצער ודאגה. וע"פ כל זה הרב של המשפחה שלהם פנה אלינו בתחילת חקירתינו ואמר שלפי דעתו יהי' טוב לה אם היא יכולה להתאבל על בעלה מיד, אבל למעשה עדיין לא החלטנו ע"פ קבלת העדות וביורר הענין שיש להתיר לה. וידוע

מה שפסק הש"ך (יו"ד סי' שעה ס"ק ז) שאין לאשה להתחיל אבילות על בעלה במקרה של מים שאין להם סוף וכדומה שעדיין לא פסק הב"ד שמותרת לה להינשא.

אבל למעשה כתב הכתב סופר (יו"ד סי' קפז) שיש להקל לאשה להתחיל אבילות אם הדבר ידוע שיש ב"ד שמטפל בענין והכל יודעים את הדין שאסור לאשה להתחתן עד שיתירו אותה הב"ד וכמו שהקיל הכנסת יחקזאל (הובא בפ"ת יו"ד סי' שעה ס"ק ג) לענין אמירת קדיש כשידוע שב"ד כבר מטפל בענין היתר העגונה. והרב מרדכי וויליג חידש שמפני שהלכה כדברי המיקל באבל, זה מלמדנו שאם יהי' קולא להתיר את האבלות ולא לחכות עוד זמן, יש מקום לפסוק כדעה זו. וכן הורינו לרב המשפחה שיש לו לסמוך על שיטת הכתב סופר להתיר לאשה ומשפחתה להתחיל את האבלות אפילו קודם הוצאת הפסק מבית הדין, מיד אחרי שהכריזו הרשויות שהתייאשו מלמצוא עוד גופים או רוב של גופים, ומאז ה' דין של התייאשו מלקוברו (עיין ביו"ד סי' שעה סע' ה-ז). וכן כתב בס' גשר החיים ח"א פרק יט, ו, סע' ב דיש להקל לאשה להתחיל האבלות בכעין זה.

(ב) – מעוברת חבירו ומינקת חבירו

ומפני שכמה מן הזוגות היו צעירים אין זה מפתיע שבארבע מן הנידונים נולדו להם ילד (בכל אחד ה' הילד היחידי שלהם, כמקרה של הבעל שעבד במשרד עורכי דין בבנין הדרומי) או מיד לפני 9-11, או בשבועות וחדשים אח"כ אחרי פטירת הבעל, ולכן כתבנו בתוך היתר הב"ד לכל אשה במצב הזה שצריכה האשה להמתין כ"ד חדשי הנקה לפני שתינשא (עיין שו"ע אה"ע סי' יג סע' יא).

(ג) – חליצה

ובשני מקרים לא נולדו לזוג ילדים בכלל, ונשאר אח לבעל הנפטר. ועל כן סידרנו חליצה לכל אחת משתי הנשים האלו, וכתבנו שהאשה מותרת להינשא אבל אסורה לכהן מפני שחלוצה אסורה לכהן.

(ד) – קטלנית

ובאחד מן המקרים האשה כבר היתה אלמנה קודם נשואי' לבעלה, והיתה

שאלה אם היא נחשבה לקטלנית שאסורה להינשא לשליש (ע"פ שו"ע אה"ע סי' ט סע' א). אבל כתבנו להקל מכמה טעמים – (א) הבעל הזה הי' הבעל השלישי שקבלה גט מבעלה השני, וי"א שאם שני הבעלים שמתו לא היו בזה אחר זה, אין לחשוש לקטלנית (עיי' ערוך השולחן אה"ע סי' ט סע' ו), (ב) כתב הרמ"א (אה"ע סי' ט סע' א) להקל במקרה של הרוג, ע"פ השיטה דמעיי' גורם, (ג) שהיתה עם בעלה האחרון הרבה שנים וי"א שאין קטלנית במקרה שחי הבעל כמה שנים לאחר שנשאת לו (עי' ערוך השולחן הנ"ל סע' ד). וכן צירף הרב שווארץ זצ"ל כסניף להיתר שיטת הרמב"ם שאין איסור ממש בקטלנית כמש"כ הבית שמואל (שם ס"ק ב), "להרמב"ם אין איסור כלל [של קטלנית] אלא הוא על צד הניחוש והפחד שיש ברוב השעות שינזקו בהם הגופים החלשים".

(ה) – טומאת כהנים

והי' עוד שאלה אם מותר לכהנים ללכת במקום שעמד שם המגדלי התאומים שאולי לא מצאו את כל חלקי הגוף של ההרוגים. ורב גדלי' דוב שווארץ פסק אחרי דרישה וחקירה שבודאי לא היו חלקי גוף הנשארים שיטמאו באוהל, ואין לחשוש על טומאת מגע ע"י עצם כשעורה (עיי' מס' אהלות ב, ג) מפני שניקו הרשויות את המקום בנקיון גמור וחמור. אבל כשנתגלה לנו שרצו הרשויות לבנות מוזיאון במקום לזכר קרבנות האסון, ושהם רצו לגנוז שם כל חלקי הגוף שלא זיהו אותם בתוך המוזיאון, התקשרתי עם המנכ"ל של הפרויקט של הבנין החדש להדגיש איך שיש הרבה יהודים כהנים שעובדים באזור ואם בבנין החדש יהיו חלקי גוף מן ההרוגים, הכהנים לא יוכלו לעבוד שם. והם הבטיחו לי שהמוזיאון עם חלקי הגוף יהי' בנין נפרד מבניני המסחר החדשים, ושלא יהיו שום גג מבנין אחר שיעלה על גג המוזיאון, ובעזה"י כן עשו.

והפתעתי שהיו פוסקים שחיפשו למצא קולות כדי שכהנים יוכלו לבקר במוזיאון מפני שחלקי הגוף הם במקום נפרד בקומת מרתף מאחרי כמה דלתות, וגם שיש ללכת בתר רוב, ורוב האיברים הם של אינם יהודים. ולא הבנתי את הקולא מכמה טעמים (1) שעדיין יש לחשוש לטומאת אוהל מטעם רובע הקב מן המת מרוב מנין או מרוב בנין, ולמלוא תרווד רקב, או שדרה או גולגולת, וכזית נצל מן המת, כולם שמתמאים באוהל (עיי' מס' אהלות פ"ב), ובענין זה אפילו

אם חלקי הגוף במקום נפרד יש לחשוש לסוף טומאה לצאת. (2) וקשה לומר שיש ביטול ברוב כשברור שיש חלקים השייכים ליהודים וא"כ אין תערובת ליבטל ברוב, שהרי יש כמה חלקי גוף שכבר זיהו אותם ע"י ד.ג.א. אלא שמשפחות המת לא היו מעוניינים לבוא ולקבור את החלקים וכמעט בטוח שיש גם משפחות יהודים חילוניים בסוג זה. (3) וכן גם המחבר וגם הרמ"א (יו"ד ס' שעב סע' ב) פוסקים שיש להחמיר אפילו בטומאת אוהל של מתי עכו"ם עכ"פ לכתחלה. (4) ועוד הרי בדרך כלל כהנים אינם מבקרים במוזיאון שיש בו שרידי גופות אפילו אם חלקי הגוף נמצאים בכלי זכוכית עם פותח טפח ואפילו הם מנכרים, דיש לחשוש בנוסף למה שמחמירים לגבי טומאת אוהל דעכו"ם, גם לשיטות שאינם סומכים על ההיתר של פותח טפח כשיש קבר סתום (עיין בתוס' ברכות יט, א ד"ה רוב ארונות, ובט"ז יו"ד סי' שעב ס"ק א) או שאין מקילין בטומאה בתוך כלי זכוכית לומר שחוצץ בפני הטומאה אע"פ שטומאתו רק מדרבנן (עיין בכל זה בשו"ת מהרש"ם ח"א סי' רטו). ולכן נראה שיש לכהנים להחמיר בכל האי ענינים כשאין צורך גדול לחפש קולות וכמו דאמרינן בדרך כלל מה ענין כהן אצל בית הקברות (עיין ב"מ קיד, ב), ולפי זה נראה לי שנכון לכהנים להימנע מליכנס למוזיאון הזה.

סוף דבר

יב. ואם ילחוש מישהו ויאמר מה הי' צורך לכל העבודה הזאת לפתור את המקרים של עגונה כשהי' ברור לכל העולם שהנעדרים כולם מתו, הי' צורך גדול מאד לעשות את הכל ע"פ הלכה ולקדש שם שמים על ידי פתרון הבעיות של עגונה מתוך מסורת התורה. אפילו אם הנשים היו בטוחות שבעליהם מתו, הן ומשפחותיהן כולן הבינו שהדרך לעלות על מצבים קשים היא רק על פי חוקי התורה ומשפטיו. וכבר ידוע לי שכמה מן הנשים שנישאו שוב לאחר התהליך הזה בבית הדין ראו את התהליך כרפואה נפשית. וזכורני איך כשעשו יום זכרון עשר שנים לאחר האסון, בא אלי אבי' של אחת מן העגונות ואמר לי שהנחמה הכי גדולה להם היתה בידיעה שיש פתרון על פי דרכי התורה איך להתייחס לטרגדי' ולטפל במאורעות הקשים ביותר על פי רוח התורה.

ופן יאמרו שאין צורך לכל התהליך הזה ולמה לא נסמוך על תעודות הפטירה של העיר (כמו שהי' מוכן לעשות הבית דין מזרם הקנסרביטיבי), הרי דווחו בעתוננים על איש אחד שהי' רוכל שעבד ברחוב אצל מגדלי התאומים ונעדר לאחר 9-11 והרשויות הוציאו תעודת פטירה עליו בלי התהליך של חקירת בית דין, ולאחר כמה חדשים מצאו אותו חי וקיים בתוך אחד מבתי החולים שבעיר. ועל זה וכעין זה יש לנו לומר "כמה גדולים דברי חכמים".

והנה לאחר מיתת נדב ואביהוא בני אהרן, כתוב בתורה (ויקרא י, ג) "וידם אהרן", וכתב רש"י שקבל אהרן הכהן שכר על שתיקתו. אבל לכאורה לא שתק אהרן שהרי כשאמר משה אח"כ (ויקרא י, יז) "מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש", אמר אהרן (ויקרא י, יט) "ותקראנה אתי כאלה ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה'". "אלא נראה שמה ששתק אהרן הי' בענין שלא התלונן על גורלו, ועל זה קבל שכר על שתיקתו. אבל הבין אהרן שתפקידו הי' להתייחס ע"פ תורתנו הקדושה למצב החדש שלו, ולזה הסביר למשה ש"אם שמעת בקדשי שעה אין לך להקל בקדשי דורות" (רש"י שם י, יט) והודה משה לדבריו. וכמו"כ למדנו מהמאורע של התפוצצות במגדלי התאומים איך להתייחס לדבר נורא כזה להסתכל באורייתא ולעשות כפי רצון ה'.

וכן למדנו הרבה מהאסון של ההתמוטטות מגדלי התאומים בענין זיהוי קרבנות על ידי ד.ג.א. ואיך להתייחס להמון שאלות בתחומי אבלות, אישות, טומאת כהנים ועוד. וכן היום כשרבני הארץ מתייחסים לטרגדי' הנוראה של אקטאבר 7 רח"ל יש המשכיות במסורתנו הקדושה איך לפתור בעיות של עגונות על ידי ד.ג.א. וכדומה. אבל הנקודה הכי חשובה היא שיש לנו מסורה קדושה איך להתייחס בקדושה ובטהרה לזמנים הקשים ביותר מתוך ארבע אמות של הלכה ויראת שמים, ויה"ר שבדרך זה נזכה במהרה בעזה"י לנחמת ציון וירושלים.